

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Problém duše- příspěvky k filozofickému a psychologickému
obsahu pojmu

Veronika Eisensteinová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Problém duše - příspěvky k filozofickému a psychologickému obsahu pojmu

Veronika Eisensteinová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity Plzeň

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2016

.....

Mé poděkování patří PhDr. Jaromíru Murgašovi, CSc., za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	VYMEZENÍ POJMU	4
2.1	ETYMOLOGIE	4
2.2	OBSAH POJMU DUŠE – SLOVNÍKOVÁ VYMEZENÍ.....	4
3	POJETÍ DUŠE VÝCHODU A ZÁPADU	10
3.1	POJETÍ DUŠE V ARCHAICKÉM A KLASICKÉM ŘECKU	11
3.1.1	Platónovo pojetí duše	12
3.1.2	Aristotelovo pojetí duše	14
3.2	VÉDSKÉ PŘEDSTAVY	15
3.3	DUŠE V DŽINISMU	16
3.4	BUDDHISMUS	18
3.5	KŘESŤANSTVÍ.....	18
3.5.1	Stvořenost duše v křesťanství.....	19
3.5.2	Dualistické pojetí v křesťanství.....	20
3.5.3	Moderní pojetí křesťanství	21
3.6	DUŠE, NÁBOŽENSTVÍ A VĚDA.....	22
4	PSYCHOLOGICKÉ POJETÍ DUŠE	24
5	FILOSOFICKÉ POJETÍ DUŠE	27
5.1	POJETÍ DUŠE U DESCARTA	27
5.2	POJETÍ DUŠE U KANTA	28
5.3	FILOSOFIE MYSLI.....	30
6	DUŠE A VĚDA	31
7	ZÁVĚR	37
8	RESUMÉ	38
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	39
10	PŘÍLOHY	42

1 Úvod

V této bakalářské práci se budeme zabývat vymezením pojmu duše. Co duše vlastně je? Není to nic, co by se dalo osahat, spatřit či jinak smyslově zachytit. A přesto o člověku tvrdíme, že „*chodí jako tělo bez duše*“, že někdo druhý je naše „*spřízněná duše*“ nebo dokonce že parter či dítě je „*duše moje*“ a mnoho dalších spojení. Co ale tato *duše* je? Co je fenomén duše zač? Může duše reálně existovat?

Pojem duše nese různá pojetí; jedni jeho užití zatracují, jiní ho bez problému zahrnují do svých myšlenkových koncepcí. Německý filosof Walter Brugger ve svém filosofickém slovníku píše, že „k otázce po existenci a filosofické dokazatelnosti duše u člověka nutí prostě všední zkušenosti a prastaré psychologické, etické a náboženské přesvědčení lidstva neméně než moderní empirickou vědou tak zdůrazňovaná celostnost a jednota duševního života“¹.

Spíše se ale stáváme svědky redukcionistického způsobu uvažování, kdy se obsah pojmu duše vyprazdňuje a místo něj moderní věda používá výrazů vyjadřujících duševní schopnosti (paměť, rozum, cit, vnímání atd.). Duševní schopnosti ale nejsou dle Bruggera částmi duše; duše skrz tyto schopnosti jedná.²

Představme si, že bychom rozebrali automobil na části; postupně vedle sebe položili kola, dveře, spojku, baterii, motor, nádrž, sedačky, volant a zůstala by nám samotná karoserie. Je to, co mám teď rozložené a vedle sebe vyskládané, stále auto? Soudím, že není. Jsou to pouhé součástky, které, pakliže správně poskládáme, dají nám automobil zpět. Jako auto to nevypadá, jako auto to funkci nesplňuje a přesto jsme na původní sestavě nic neubrali ani nepřidali. Jen jsme celou věc rozebrali. Podobně bychom mohli uvažovat, dopouštíme-li se „rozebrání“ duše na *duševní schopnosti*. Stejně jako u automobilu mohou jednotlivé součástky prozkoumat, obdobně můžeme pozorovat paměť, cit,

---

¹W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha:Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

² Tamtéž. S. 124.

vnímání, emoce a další pomocí kupříkladu neurovědy. Ovšem k tomu, aby mi součástky dávaly smysl, musím je brát všechny spolu jako celek.

Německý filosof a psycholog židovského původu Viktor Emanuel Frankl, který přežil hrůzy koncentračních táborů, mluví v této souvislosti o redukcionismu, jenž definuje jako pseudovědecký postup, „jímž se specificky humánní fenomény redukuje na fenomény subhumánní“.³ Specificky lidské fenomény se redukuje na epifenomény; duše se pak stává pouze funkcí vyšší nervové soustavy, tvrdí Frankl.⁴

V důsledku toho, dle našeho názoru, dochází k vyprázdnění pojmu duše. Rozkládáním celku na dílčí části se člověk sám ochuzuje o jeden ze svých atributů lidskosti.

Britský psycholog Nicholas Humphrey se k dané problematice vyjadřuje tvrzením, že jedna z nejděsivějších věcí na světě je představa, že neexistuje něco jako duše.⁵ Humphrey ovšem přichází s názorem, že myšlenka ohledně fenoménu duše může být pouhou evoluční dokonalostí. Idea duše může mít dle autora jen motivační funkci. Díky této idey podle Humphreyho „stojí život za to žít“.⁶ Můžeme mít tak radost z prostého bytí, těšíme se ze své existence. Díky tomu v nás dle Humphreyho vzniká vůle existovat.⁷

Práce je rozdělena na několik jednotlivých kapitol. Nejdříve se budeme zabývat samotným vymezením pojmu duše, poté budeme pokračovat jeho pojetím v psychologii a filosofii. Ve filosofickém ohledu představíme dva filosofy, které považujeme za klíčové v chápání pro novověkou filosofii a doplníme jedním současným filosofickým směrem. Následně nahlédneme do filosofie Východu a provedeme komparaci se Západním způsobem myšlení v dané problematice. Další oddíl se věnuje duši z vědeckého hlediska; odvrátíme se tedy od pojmového aparátu a budeme se zabývat samotnou možností existence duševna jako reálného jsoučna. Uvedeme možné teoretické koncepty, kterými se přírodní vědci v souvislosti s položenou otázkou duševna zabývají. Poslední podkapitola

---

³ V. E. Frankl. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta. 1996. S. 32.

⁴ Tamtéž.

⁵ N. Humphrey. *Prach duše aneb kouzlo našeho vědomí*. Praha: Dybbuk. 2012. S. 225.

⁶ Tamtéž. S. 90-93

⁷ Tamtéž. S. 98- 104.

přiblíží náhled na duši v umění; jednou v rovině teoretické a v druhém případě nahlédneme přímo do ukázky uměleckého literárního díla.

Snahou této práce je navrátit pojmu duše jeho ztracený obsah, který dle našeho názoru pozbyl přílišnou vědeckostí a materializací současného světa. Dále se budeme snažit nastínit myšlenku, že duše může existovat nejen jako výraz, ale jako něco, čehož existence se opírá o reálný základ. Něco s doposud existencí neprokázanou, ale přinejmenším ne nereálnou.

Zároveň se budeme snažit vymanit výraz z područí náboženských či ezoterických představ, navrátit mu ztracenou hodnotu a zařadit ho zpět mezi legitimně užívané filosofické pojmy i v moderním vědeckém světě. Jako fenomén, který i přes nejednoznačnost reálné existence může v člověku žít jeho lidství. Fenomén, který nedělá z člověka pouhý stroj, ale bytost, která plně využívá možnosti svého specifického bytí.

2 Vymezení pojmu

2.1 Etymologie

Po etymologické stránce zkoumá pojem duše ve svém díle *Duše moderního člověka* Carl Gustav Jung, švýcarský lékař a psychoterapeut. Kritériem pro výběr autora byla jeho zainteresovanost v námi rozebírané otázce duše a adekvátní oborová orientace. Ptá se, odkud pochází původ slova, německy *die Seele*. *Die Seele*, stejně jako *soul* v angličtině, *saiwala* v gótštině, *saiwalo* starogermánsky, je odvozováno od řeckého *aiolos*, značící pohyblivý, měňavý, pestrý. *Psýché* znamená v řečtině též *motýl*. S pojmem *saiwalo* je do souvislosti uváděno staroslovanské slovo *sila*. Ve významu síly hybné nebo životní můžeme spatřit návrat k německému *Die Seele*.⁸ Více k přehledu původu slova *duše* viz příloha Tabulka č. 1.

Podle Junga je v historickém výkladu slova jasně vidět představa hybného prvku. Dech je znakem života, stejně jako pohyb. Proto se výraz duše ve všech jazycích tolik podobá slovům pojícím se právě s dechem či pohybem.

2.2 Obsah pojmu duše – slovníková vymezení

Na začátek této podkapitoly považuji za důležité uvést tu skutečnost, kterou s sebou pojem duše nese. Duše jako fenomén, není přírodovědně dokazatelná, vědecky potvrditelná, nelze ji falzifikovat či verifikovat. I z toho důvodu se úvahami nad ní zcela zřikají pozitivisticky orientovaní myslitelé. Mytické myšlení s ní zpravidla operovalo jako se skutečností, předpokládá ji tradičně tzv. „lidová psychologie“. Ale dnes je k předpokladu její existence dle našeho názoru zapotřebí především intuitivní náhled nebo víra, přičemž ovšem zásadní je i případné filosofické zdůvodnění. Z hlediska současné vědecké metodologie však pojem duše zřejmě neobstojí. Od 20. století podle psychiatra

---

⁸C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 16,17.

Tomáše Rektora využívá věda „Popperovu břitvu“, tedy jednoduše řečeno: nemá cenu zabývat se nevyvratitelnou teorií.⁹ Moderní věda využívá nástrojů pokročilé matematiky a především přístrojů využívajících nejmodernějších poznatků. A touto cestou se vydává dle Rektora i zkoumání lidské psychiky. Otázkou však zůstává, co je v oblasti psychiky objektivní.¹⁰

Vymezení obsahu pojmu duše ale i všeobecně není jednoznačné. Chápání, resp. myšlenkové vymezení a určení duše, Kant považoval za jeden z neřešitelných rozporů, antinomií, o kterém náš rozum nemůže nikdy rozhodnout zcela. Duše jako nehmotná substance, duše jako pouhý myšlenkový fenomén, nemá jasně definované určení. Uveďme několik slovníkových definic jako přiblížení toho, jak se můžeme k pojmu stavět. Slovníková vymezení takto na úvod volíme proto, že představují, ač hrubé, přece jen základní orientační body k obvyklým pojetím spojnice k lidové psychologii.

Podle filosofického slovníku Waltera Bruggera duši nazýváme dle tradice „nehmotnou substancí nepodléhající proměně životních pochodů, která v sobě vytváří a nese psychické životní činnosti a oživuje organismus“.¹¹

V prvorepublikovém slovníku Kratochvíla, Černockého, Charváta nalézáme definici podobnou již zmiňovanému Jungově vymezení. „Duše, původně za hybnou sílu života považovaný počátek bytí živočišného (anima), jevil se předně v dýchání, dechu (duchu). Jako podklad a podstata (substance) stala se strůjcem zvláštních životních vlastností a činů, hodnocených mravně (animismus). Jako středisko nehmatatelných (nehmotných) zkušeností nabyta své svrchovanosti v kultuře a náboženství. (...) Vymyká se vždy jako zvláštní zkušenost a skutečnost „niterná“ ze souboru životních činitelů. (...) Otázka duše je přitom vždy více původu zájmového osobně než vědecky.“¹²

V Oxfordském filosofickém slovníku najdeme u hesla duše popis nemateriálního já, které zpracovává vědomé zkušenosti, řídí vášně, touhy a akce a udržuje jednotnou identitu od narození do smrti. Dále slovník k heslu píše, že

---

⁹ T. Rektor. *Mozek, mysl a meze poznání*. In: Kontexty. Brno, 2011, r. 3., č. 6.. S. 79.

¹⁰ T. Rektor. *Mozek, mysl a meze poznání*. In: Kontexty. Brno, 2011, r. 3., č. 6.. S. 79.

¹¹ W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

¹² J. Kratochvíl, K. Černocký, O. Charvát. *Filosofický slovník*. Brno: Občanské tiskárny. 1937. S. 101.

moderní filosofie myslí se často zabývá vyvrácením názorů, které by umožňovaly mluvit o něčem takovém, jako je duše.¹³

Ve slovníku Cambridgeském nalezneme odkaz poněkud obsáhlejší. Zde se píše, že pojem duše, entita přítomná pouze v živých organismech, koresponduje s řeckou *psyché* a latinským pojmem *anima*. Dále se můžeme dočíst, že z toho důvodu, že není rozdíl mezi tělem umírajícím a právě zemřelým, filosofové se od dob Platóna domnívají, že duše je nehmotná komponenta organismu. Slovník zmiňuje, že Platon ani Aristoteles nepřisuzovali duši pouze lidským bytostem. Aristoteles přiřazuje duši zvířatům a rostlinám, avšak na rozdíl od Aristotela popřel možnost přesouvání se duše z jednoho těla do druhého. Descartes se domníval, že duši má právě jen člověk. Duše podle Descarta jako subjekt myšlení, paměti, emocí a přání je subjektem činícím člověka sebe-vědomím, bytostí schopnou rozlišit mezi sebou a druhými. Závěrem se slovník zmiňuje o tom, že materialisté argumentují tím, že vědomí je důsledek psychických procesů.¹⁴

V německém filosofickém lexikonu¹⁵ se můžeme k pojmu duše dočíst, že je podstatou všech vnitřních, netělesných pohybů. Odpovídá řeckým výrazům *psyché*, *pneuma* a latinským *anima*, *spiritus* nebo indickému *átman*. Slova odkazují na původní význam jako vítr, dech, dýchat, tedy vždy netělesná látka, která je odpovědná za život. V klasickém řeckém myšlení je duše forma nebo vnitřní nehmotný princip pohybu těla, který se nachází v různém stupni v každé živé bytosti. Platon se dle lexikonu zmiňuje o metaforickém stěhování duši a její nesmrtelnosti, tělo pak považuje za vězení duše. Po smrti může duše očekávat boží soud. V moderním pojetí přichází Descartes s rozdělením těla a duše jako dvou odlišených substancí. Bůh pak tyto různé substance spojil v jeden celek. Lexikon zmiňuje, že proti Descartově dualismu vystupuje monistické pojetí zakládající jednotu těla a duše. Takové pojetí se prosazuje v moderním

---

¹³ S. Blackburn. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press. 1996. S. 358.

¹⁴ R. Audi. *The Cambridge Dictionary of Philosophy. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. S. 866.

¹⁵ R. W. Henke. Seele. In: Philosophie-woerterbuch [online]. Stuttgart: utb GmbH. [cit. 16/06/2016]. Dostupné z: http://www.philosophie-woerterbuch.de/online-woerterbuch/?tx_gbwphilosophie_main%5Baction%5D=show&tx_gbwphilosophie_main%5Bcontroller%5D=Lexicon&tx_gbwphilosophie_main%5Bentry%5D=804&cHash=28c7d4e3c751c10fac10bf0cb52bfff0.

empirickém pojetí, kde vědecké výsledky ukazují těsné spojení mezi duševními procesy a stavy mozku.¹⁶

V dalším oddíle uveďme několik autorů, kteří se ve svém díle vymezením pojmu duše zabývali obsáhleji, než na úrovni slovníkových definic.

Wilhelm Wundt, zakladatel vědecké psychologie, ve svém díle *Völkerpsychologie* pojednává o původu pojmu duše podle psychologických aspektů mýtů a náboženství, na které pak navazuje pojetí další, od filosofického po literární.¹⁷ Pojetí duše člení do následujících skupin: 1. tělesná duše; analogická tělu, „jemná hmota duše“ (koncepce bráhmanů, okultistů, přírodních filosofů), 2. dechová duše; v souvislosti s dechem jako nositelem života (podle patristů, stoa, Starého zákona-př.: „I učinil Hospodin Bůh člověka z prachu země a vdechl v chřípí jeho dechnutí života, i byl člověk v duši živou“/Mojžíš I;2,7), 3. stínová duše; jako éterický dvojník těla, (řecky Eidolon př. Homér; v atice zachycováno jako vystupující z úst padlých), 4. duše jako metafyzická entita, nehmotný duch, démon propůjčující tělu formu a život (Aristoteles- „entelechie“¹⁸).¹⁹

C. G. Jung zmiňuje, že ve starých společenstvích byla duše vnímána jako zdroj života; duše nebyla vnímána jako souhrn subjektivního, ale je objektivní - žijící sama za sebe.²⁰ Sám Jung ovšem zastává názor, že duše je navenek propojena s tělem. Přitom ale „Tělo a duše nikoli dvě, nýbrž jedno jsou.“²¹ Tak vede snaha po překonání vědomí skrz nevědomí k tělu; víra v tělo připouští pouze filosofii, která tělo ve prospěch čistého ducha nepopírá.²²

Dalším historickým náhledem, který uvádí Jung, je jeden z primitivních názorů, kdy byla duše ztotožňována se jménem. Pokřtěním novorozenat po zemřelém předkovi mělo dojít k převtělení duše předků. Další představy vedly ke ztotožňování duše se stínem.²³

---

¹⁶ R. W. Henke. Seele. In: Philosophie-woerterbuch [online].Stuttgard: utb GmbH. [cit. 16/06/2016].

¹⁷ M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 12-13.

¹⁸ Duše, která pohybuje a formuje tělo. H. J Stórig. *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakladatelství: Kostelní vydří. 2007. Vyd. 8. S. 137.

¹⁹ M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 13.

²⁰C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 18.

²¹ Tamtéž. S. 53.

²² Tamtéž.

²³C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 18.

Novokantovský filosof Ernst Cassirer se vyjadřuje k mýtickému pojetí duše. Píše, že duše zde není hotovou šablonou, ale proměny schopný element. Na rozdíl od metafyzického pojetí, kde duše je pevně danou, neměnnou substancí.²⁴ Z mýtického pojetí duše podle Cassirera vyrůstá Já, osoba, osobnost.²⁵ Dále píše, že v mýtech je Já uchopeno v nové formě „duchovnosti“ jako subjekt vůle a poznání“.²⁶

S myšlenkou duše, jako neměnné substance, se zabývá i francouzský filosof a teolog Claude Tresmontant, podle něhož se v člověku neustále mění atomy a molekuly, vznikají a zanikají neurony, on však zůstává stále stejným subjektem.²⁷ „Stařec si je vědom, že je týž, jaký byl před sedmdesáti lety, kdy si jako dítě hrál kuličky. (...) Živý organismus tak tvoří dvě věci: na jedné straně v organismu integrovaná mnohostní hmota a na straně druhé integrující princip, jenž informuje a jenž setrvává. Tento princip je také psychikou a vědomím.“²⁸

Dle Tresmontanta je duše to, co v člověku trvá; nemění se během života, na rozdíl od atomů těla, které se neustále obnovují; „důkazem toho je, že ve chvíli, kdy duše odchází, v okamžiku smrti, tu po ní nezůstává „tělo“, ale mrtvola, což je něco zcela odlišného“²⁹, tělo ztrácí svou formu. „Duše je to, co způsobuje, že je živé tělo živým tělem.“³⁰ Pakliže někdo tvrdí, že tělo je jediné co existuje a duše že je prázdný pojem, pak můžeme podle Tresmontanta argumentovat tím, že tělo musí být živým tělem; že potřebuje ještě něco víc, něco v člověku přetrvávajícího, něco utvářející člověka jako týž subjekt v dětství i ve stáří, něco, co miluje i co se bojí; toto něco je duše, tvrdí Tresmontant; ta způsobuje, že tělo není jen shlukem atomů.³¹ Duše se k tělu nepřidává, ale ustavuje jej. „ Duše a tělo nejsou dvě věci, protože tělo je duše, jež informuje hmotu. Pravda je do té míry, že když člověk, lev nebo slon umírají, nezůstává po nich tělo, ale mrtvola, což je něco zcela odlišného, neboť tělo je informovaná jednota, zatímco tělo je neinformovaná mnohost.(...) Starobylý problém vztahů

---

²⁴ E. Cassirer. *Filosofie symbolických forem II.* Praha: Oikoymenh. 1996. S. 182.

²⁵ Tamtéž. S. 183.

²⁶ Tamtéž. S. 202.

²⁷ C. Tresmontant. *Otázky naší doby.* Brno: Barristel&Principal. 2004. Vyd.1.. S. 114.

²⁸ C. Tresmontant, *Otázky naší doby.* Brno: Barristel&Principal. 2004. Vyd.1.. S. 114.

²⁹ Tamtéž. S. 116.

³⁰ Tamtéž. S. 117.

³¹ Tamtéž.

mezi duší a tělem nemá proto žádný smysl, protože vychází z předpokladu, že duše a tělo jsou dvě věci nebo dvě substance.“³²

Pojetí duše není jen otázkou filosofickou či psychologickou. Jedním z dalších polí, kde na problematiku duše můžeme narazit, je umění. Wassily Kandinsky ve svém pojednání *O duchovnosti v umění* píše, že duše touží po kráse. A takovéto duši pak málokdo odolá. Duše toužící po kráse by měla být především, podle Kandinského, duše umělce.³³ Co vůbec znamená porozumět, vnímat umění? Kandinsky tímto miní pozvednout diváka na úroveň umělce. Umění je dle něj dítětem doby; vyjadřuje to, čím je doba naplněna.³⁴

Umělec se snaží vzbudit v divákovi pocity slovy nepopsatelné. Citlivé vnitřní ustrojení umělce má dle Kandinského divákovi zprostředkovat „probuzení“ jeho vlastní duše. Přenést na diváka citlivost umělcovi vlastní.³⁵ Umělec se snaží vysílat signál do hlubin divákovi duše.

Jako příklad literárního zpracování duše uveďme dílo Josefa Čapka *Kulhavý poutník*. Sám Josef Čapek čtenáře ve svém díle upozorňuje na fakt, že člověk „mluvící o duši snadno se může uvrhnout v podezření, že to s ním není docela v pořádku.“³⁶ Představa duše, která se podle Čapka traduje, je taková, že je druhým já člověka, jeho lepší zjev, utkaný z jemnější látky, něčím, co v době smrti z člověka, z jeho tělesné schránky vystoupí. Proti duši v Čapkově díle vystupuje osoba. Ta je tvořena tělem, světem a sobělibostí. Nedá se redukovat na člověka; osoba si nepřeje pro ni takto nedostatečnou redukci. Člověku samotnému je potom osoba velkým nebezpečím.³⁷ Paradoxně to byl ale člověk sám, který ji vytvořil. Sám ji pak povýšil nad sebe.

---

³² C. Tresmontant, *Otázky naší doby*. Brno: Barristel&Principal. 2004. Vyd.1.. S. 115.

³³ W. Kandinsky. *O duchovnosti v umění*. Praha: Triáda. 1998. S. 110.

³⁴ Tamtéž. S. 11.

³⁵ Tamtéž. S. 12.

³⁶ J. Čapek. *Kulhavý poutník: Co jsem na světě uviděl*. Praha: Československý spisovatel. 1967. S. 39.

³⁷ Tamtéž. S. 43.

3 Pojetí duše Východu a Západu

Komparace mezi Východním a Západním pojetím duše není zcela úplně možná z toho důvodu, že pojem duše nenese na Západě a Východě identický význam. Setkáváme se se stejným pojmem a jiným obsahem nebo s podobným obsahem, ale jiným pojmem. Kupříkladu odborník na sanskrt Ernst Abraham při studiu staroindických představ vyzpozoval, že náš pojem duše žádný ekvivalent nemá, ale sloučením dílčích konceptů z védských textů by naše duše „vznikla“.³⁸ Abraham se snažil o to, aby se dal pojem duše používat transkulturně. Rozlišil duši *volnou* a *tělesnou* (na tělo vázanou), viz příloha, Tabulka č. 2. Volná duše se projevuje ve snech, v okamžiku bez vědomí, po smrti, tělesná duše dává tělu vědomí a život. Volná duše se může vzdalovat od těla, je netělesným obrazem jedince. Tělesné duše dělí Abraham na *životní* duši související s dechem, tělo oživující a duše *osobnostní* odpovídající individuálnímu vědomí. Toto rozdělení má v následujících vývojových etapách splynout pod souborný pojem duše. Je použitelné napříč kulturami, avšak má velice zplošťující charakter.³⁹

Díky duši je zajištěna lidská kontinuita. Duše se stává jedinečnou tím, že do ní člověk vtiskuje svůj životní příběh. Duše je zodpovědným nositelem identity.⁴⁰

Západnímu myšlení panuje od dob Platóna do pozdního novověku dualistické pojetí duše a těla. Snaha dualismus překonat přichází až ve 20. století, ale dodnes je dualistické uvažování považováno za přirozené. Takový pohled vnáší problém především do lékařství, které není na Západě schopno vidět člověka jako psychosomatický celek.⁴¹ Za dlouhá staletí jsme si vybudovali polární vnímání světa; ztratili jsme schopnost vnímat panoramaticky, vnímáme ve vzájemných protikladech. Tímto fenoménem se mimo jiných zabýval i C. G. Jung.⁴² Polárním rozdělením světa vtiskujeme objektivním věcem subjektivní nádechy. Svět dělíme na dobrý a zlý, avšak zapomínáme, že jde stále jen o náš

---

³⁸ R. Chlup. Potíže s duší. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 12.

³⁹ Tamtéž. S. 13.

⁴⁰ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, S. 207.

⁴¹ R. Chlup. Potíže s duší. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 15.

⁴² S. Komárek. *Tělo, duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Praha: Academia. 2015. S. 11-12.

úhel pohledu. Svět se tak náhle může stát například působištěm „svobodné volby“ i „nutností rozhodování“ současně.⁴³

3.1 Pojetí duše v archaickém a klasickém Řecku

Jak uvádí Radek Chlup, první použití pojmu duše tak, jak ho známe dnes, přichází s Platónem, který sjednotil stávající koncepce pod jeden společný výraz.⁴⁴ Hlavní otázkou ale dle Chlupa stále zůstává, co se pod daným pojmem vlastně skrývá. Dnes je pojem duše chápán jako entita, která „představuje osobnost každého člověka, je zdrojem myšlení, emocí a jednání a často stojí v kontrastu vůči tělu“, uvádí Chlup.⁴⁵ Duší v takovém slova smyslu ovšem ještě nedisponuje Homérský člověk.

Homér se nezmiňuje ani o *tělu*; když popisuje člověka, mluví pouze o jeho tělesném vzhledu. Tělo jako celek neuvažuje, mluví pouze o údech. A stejně tak se vyjadřuje i o duši; pro oblast psychická neexistuje souborný název. Lidská psychika je konstituována jako složenina duševních mohutností, ale žádný z básnickových pojmů neodpovídá souhrnnému konceptu duše. Osobnost je tvořena provázaností psychických pochodů.⁴⁶

Hynek Bartoš, odborník na starověkou filosofii, ve své knize poukazuje na to, že Homér se ve svých dílech zmiňuje o *thýmos*. Thýmos slouží jako nástroj rozhodování, místo, kde probíhají psychická hnutí. Zároveň slouží jako energetický zdroj organismu. Je psychickým orgánem, nejspíše umístěným v hrudi.⁴⁷ Ovládá lidské jednání, inspiruje a řídí rozhodování, je zdrojem emocí.⁴⁸ Thýmos v okamžiku smrti odchází se životem, není tedy věčnou substancí. Může se dávat do souvislosti s plicemi, kdy je thýmos v okamžiku smrti vydechnut.⁴⁹ Dále Bartoš píše, že Homérští hrdinové mají *noos*, které má

---

⁴³ S. Komárek. *Tělo, duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. S. 12-13.

⁴⁴ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku archaické a klasické doby*. In: R. Chlup. R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 39.

⁴⁵ Tamtéž. S. 41.

⁴⁶ Tamtéž. S. 42.

⁴⁷ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. S. 39.

⁴⁸ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 43.

⁴⁹ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. S. 40.

blízko k mysli; analyzuje situace, nahlíží širší souvislosti, uvažuje⁵⁰. Noos neodpovídá žádnému hmotnému orgánu. Jeho existence je však na tělo těsně vázána. Po smrti přestává existovat.⁵¹

Radek Chlup píše, že ani pojem *psýché* nenese v archaickém Řecku spojitost s naším chápáním duše.⁵² Psýché se váže ke smrti; opouští tělo v okamžiku umírání. Dokud je ale člověk naživu, jeho psýché nevystupuje.⁵³ Pouze před smrtí se podle Chlupa Homérský hrdina děsí toho, že o svou *psýché* přijde. A přesto je to pro něj to nejcennější, co má. Jeden z možných výkladů je, že se jedná o životní sílu.⁵⁴ Po smrti vystupuje psýché jako pasivní vzpomínka na život; v okamžiku umírání se psýché mění na paměťový obraz. Je ale spíše záležitostí pozůstalých, kteří na mrtvého vzpomínají, než mrtvého samotného, uvádí Chlup.⁵⁵

3.1.1 Platónovo pojetí duše

Před Platónem o nesmrtelné psýché, která se přetěluje z těla do těla, sama si rozhodujíc o své další podobě, můžeme mluvit u Pythagorejců, orfiků a básníka Pindara.⁵⁶ Zde je psýché autonomní entita, na těle nezávislá, aktivní během života i po něm. Vzniká zde koncept duše jako centrum osobnosti, zdroj jednání a emocí.⁵⁷

V 5. století př. n. l. už je psýché chápána jako zdroj života, emocí a nositel osobnosti. Přichází Platón a přidává stejné psýché i posmrtné vlastnosti. Dá tak vzniknout entitě odlišné od těla. Její charakteristikou je, že je nositelem mravní osobnosti, oživuje tělo a uvádí ho do pohybu, je netělesná a nesmrtelná,

---

⁵⁰ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. S. 33.

⁵¹ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 43.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž. S. 45.

⁵⁵ Tamtž. S. 46.

⁵⁶ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. S. 222.

⁵⁷ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. S. 221-222.

nevzniká ani nezaniká. Platón se tak stává otcem klasického pojetí duše, které se bude používat až do dob křesťanství. Jak můžeme vidět v příloze v Tabulka č. 3, duše má dvě základní složky, *racionální* a *iracionální*.⁵⁸

Platón v dialogu *Faidros*, který navazuje na starší dialog *Gorgias*, metaforicky připodobňuje duši k okřídlenému dvojspřeží s vozatajem.⁵⁹ Vozataj má za úkol své spřežení zkrotit⁶⁰. Vozatajem, vůdcem spřežení, je rozum, racionální složka duše. Ukočirovat musí dva koně, iracionální složky duše; jeden dobrý, ve stavu krásnějším, milovníka uměřenosti, nepotřebující ran, řízen jen pobídkou a slovem; vznětlivost.⁶¹ Druhý, opak prvního - nepravidelně stavěný, vychloubáčský, vzpurný, hluchý, poslouchající pouze biče; žádostivost.⁶²

Duše, je-li okřídlená, vznáší se podle Platóna v celém vesmíru. Ta duše, která ztratila perutí, padá a usídli se v zemitém těle.⁶³ „Příčinou ztráty perutí je tedy neschopnost sytit se pravými jsoucny, jimiž se křídla živí. (...) Vlastní příčinou ztráty perutí je tak ztráta vnitřní jednoty a schopnosti podílet se na celku.“⁶⁴

Platón považuje tělo a s ním spojený pozemský život za nutné zlo, jak uvádí v dialogu *Faidón*. „Pokud máme tělo a naše duše je smíšena s tímhle zlem, nikdy nedosáhneme náležitě toho, po čem toužíme; a ten předmět naší touhy jest, jak tvrdíme, pravda.“⁶⁵ Odborník na antickou filosofii Štěpán Špínka ve své knize *Duše a krása v dialogu Faidros* uvádí, že duše se stává hybným prvkem těla, kterým pohybuje zevnitř; že se tělo pohybuje samo od sebe, je pouhé zdání.⁶⁶ Špínka dále uvádí, že „duši můžeme s vnitřním hybným principem těla ztotožnit pouze za předpokladu, že nebudeme mít na mysli pouze jednotlivá „pevná“ či „zemitá“ těla, ale také „tělo“ celého kosmu. Duše totiž ve svém původním „okřídleném“ stavu neobývají jednotlivá těla, ale pohybují a vládnu „zevnitř“ celým kosmem.“⁶⁷ Spojením duše a pohybu, který nikdy

---

⁵⁸ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 82.

⁵⁹ Platón. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 246b.

⁶⁰ Š. Špínka. *Duše a krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. S. 98.

⁶¹ Platón. *Faidros*. 253d.

⁶² Tamtéž. 253e.

⁶³ Platón. *Faidros*. 246c.

⁶⁴ Š. Špínka. *Duše a krása v dialogu Faidros*. S. 116.

⁶⁵ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994 3.vyd.. 66b.

⁶⁶ Š. Špínka. *Duše a krása v dialogu Faidros*. S. 98.

⁶⁷ Tamtéž.

neustává, vyvozuje Platón její nesmrtelnost. Neboť to, co se samo pohybuje, je dle Platóna nesmrtelné.

Ač je spojení duše a těla pro duši pádem, proto, aby se mohla dostat na úroveň vyšší, je pro ni spojení nezbytné. Na cestě vzhůru, na cestě k pravdě, je ovšem duše tělem klamána.⁶⁸ Duše podléhá perspektivě zemitého těla, zapomíná na to chápat sebe samu jako součást celku. ⁶⁹Pravého poznání tak člověk dosáhne dle Platóna až po smrti. „Jestliže totiž nelze ve spojení s tělem nic čistě poznati, je možné jedno z dvojího, buď že vůbec nijak není možno získati si vědění, anebo až po smrti; neboť tehdy bude duše sama o sobě bez těla, dříve však ne.“⁷⁰

3.1.2 Aristotelovo pojetí duše

Aristoteles o duši podrobně pojednává ve svém díle, jednoduše nazvaném *O duši*. Dále se její problematice věnuje v díle *Metafyzika*. Svoji filosofií se staví do opozice vůči Platónovi, vyjma raných prací, ve kterých Platónovu teorii rozšiřuje, jak uvádí Jan Patočka. Uveďme Aristotelův dialog *Eudemos*, který je připodobňován k Platónovu Faidónovi.⁷¹ Duše je zde pojímána jako „pohyb mezi dvěma protikladnými póly smyslového a nesmyslového jsoucna“⁷².

Duše je dle Aristotela „podstatou přírodního těla, které má v možnosti život.“⁷³Tuto podstatu nazývá Aristoteles entelechií - skutečností; duše, tvar je tedy skutečností těla.⁷⁴ Tělo - látka je pak její možností.⁷⁵ Podstata v sobě rozlišuje látku, tvar (skutečnost a možnost) a celek, který je složen z obojího.⁷⁶

Duše formující a pohybující tělo, mající ve své možnosti život, vede bytost k naplnění své danosti; duše dělá tělo skutečně živým.⁷⁷

---

⁶⁸ Platón. *Faidón*. 65b.

⁶⁹Š. Špinka. *Duše krásy v dialogu Faidros*. S. 99.

⁷⁰ Platón. *Faidón*. 66e.

⁷¹ J. Patočka. *Aristotelés: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad. 1994. S. 11.

⁷² Tamtéž. S. 12.

⁷³ Aristoteles. *O duši*. Praha: Rezek. 1995. 412a.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. S. 137.

Aristoteles přibližuje vztah duše a těla analogicky ke vztahu zraku a oka. Oko připodobňuje k živé bytosti, jejíž duší je zrak. Oko jako látka, zrak jako forma.⁷⁸ Obdobně Aristoteles uvažuje u příkladu sekyry, kdyby byla přírodním tělesem. Její podstatou, která by v případě živé bytosti byla duší, je *býti sekyrou*⁷⁹, tedy její funkcí. „Kdyby se ta oddělila, již by nebyla sekyra, nýbrž jen podle jména.“⁸⁰ Stala by se z ní sekyra bez své původní funkce sekat - bez své podstaty.

Podle Aristotelova výkladu má vše živé schopnost se pohybovat. K tomu je ale kromě pohybovaného (tělo) třeba i pohybujiícího (duše).⁸¹

Aristoteles říká, že „oduševnělá bytost se liší od neoduševnělé věci životem. Dále dělí tři složky duše⁸²: *vyživující*, náležící rostlinám, *smyslově vnímající*, náležící živočichům a *mýslící*, přiřčená pouze člověku (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** 1). Každá ze složek tedy odpovídá stupni živých bytostí. Vyšší složka se neobejde bez nižší⁸³. Duše je neoddělitelně spjata s tělem, po smrti zaniká spolu s ním. Samostatně existující je rozum, který je jako jediný neměnný a nesmrtelný; odděluje se od pomíjivého⁸⁴. Jak uvádí ve svém díle český filosof Emanuel Rádl, duše v Aristotelově pojetí „vládne nad tělem jako Bůh nad světem: jest s božstvím spřízněná, neboť je podstatou její i boží myslit.“⁸⁵

3.2 Védské představy

Jako první příklad Východního myšlenkového konceptu uveďme Védské náboženské představy.

---

⁷⁸ Aristoteles. *O duši*. 412b.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. S. 137.

⁸² H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. S. 137.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Aristoteles. *O duši*. 413b.

⁸⁵ E. Rádl. *Dějiny filosofie I.: starověk a středověk*. Praha: Votobia. 1998. S. 209.

Vědy, staroindické texty psané Sanskrtem, vznikají v rozmezí zhruba tisíce let.⁸⁶ Nejvýznamnější je pak Rgvéd, jehož nejstarší část pochází z poloviny 2. tis. př. n. l.⁸⁷

Ve védských představách odchází po smrti životní dech (*prána*) vzhůru, kde se může spojit se svým druhým já (*átman*), které člověk během života stvořil svými vykonanými obřady. Pojem duše v našem slova smyslu v hinduismu neexistuje. Termíny, které se používají místo něj, jsou život (*asu*), jehož trvalý odchod znamená smrt, *manas* – mysl, *aprána* – životní síla, dech. Tyto všechny patří mezi nejdůležitější vybavení člověka.⁸⁸

Nejblíže se k duši přiblížíme pojmem *puruša* (osoba), který je substanciální entitou, a o kterém nalezneme v upanišádách konkrétní informace. Nejčastěji sídlí v srdci, ale i pravém oku.⁸⁹ Později je ztotožněné s *átman*, které se předkládá jako duše (tento překlad je ale dle Lubomíra Ondračky, odborníka na religionistiku, dost pochybný).⁹⁰ U lidí může být životním principem blízký *asu*; mikroskopický ekvivalent makrokosmického větru.⁹¹

Ač se všeobecně o Indech říká, že věří v převtělování duší, nemůžeme chápat takové zjednodušení zcela doslovně.

3.3 Duše v džinismu

Džinismus je další indická náboženská tradice, pocházející zhruba z 6.-5. století před naším letopočtem. Název je odvozen od slova *džin*, přemožitel-náboženští učitelé, kteří dosáhli osvícení.⁹² Jako pojmy nabývající významu *duše* jsou v džinismu používány *džíva* a *átman*.

---

⁸⁶ T. Gabriel. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 143.

⁸⁷ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerouzování*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 226.

⁸⁸ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerouzování*. S. 226.

⁸⁹ Tamtéž. S. 248.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerouzování*. S. 248.

⁹² E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 165.

Lubomír Ondračka uvádí, že z indických náboženství je v džinismu představa duše nejpropracovanější.⁹³ Existuje zde nekonečně individuálních duší, které se přeroužují do té doby, dokud jsou karmicky zatížené. K převtělení dochází ihned po smrti a duše se neomezuje pouze na lidské bytosti.⁹⁴ Duše je dle džinistů věčná; nelze ji vytvořit či zničit. Velikostí a tvarem pak odpovídá své současné tělesné formě. „Stejně jako světlo lampy naplňuje různě velké místnosti, tak duše naplňuje různě velká těla.“⁹⁵

Džinismus se pokouší o srozumitelný výklad uspořádání světa. Úroveň kosmu je analogická úrovni člověka. Džinismus se jeví dualisticky; jsoucno je tvořeno dvěma kategoriemi, *duše* a *ádživa* (neživá část tvořena čtyřmi kategoriemi, jednou z nich je látka).⁹⁶

Džinismus se zevrubně zajímá o mechanismus karmanového zákona; co přitahuje karmické částice k duši? Jak jsou k ní připoutány? Jak lze stávající karmu odstranit? Cílem těchto otázek je osvobození, jehož duše dosáhne očištěním karmických nánosů. Osvobození dosáhne jen duše člověka- askety.⁹⁷ Duše se stane dokonalou a může vystoupit do nejvyšších částí kosmu, do příbytku vysvobozených duší.

Vysvobozená duše je vševědoucí, všemocná, dokonalá.⁹⁸ Každá je jedinečná a nesmrtelná. Mezi vlastnosti duše patří blaženost a energie; avšak plně zakusit blaženost může pouze duše, která je osvobozená.⁹⁹ Vtělená duše má omezené vlastnosti, podle zatížení karmy. Zbožšťelá duše se stává spokojenou sama v sobě, neprahne po ničem jiném. Duše je tělesná, rozprostraněná, nevnímá smysly. Vysvobozená duše má podobu posledního těla.¹⁰⁰

---

⁹³ L. Ondračka. *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 267.

⁹⁴ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 176.

⁹⁵ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 176.

⁹⁶ L. Ondračka. *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 273.

⁹⁷ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 176.

⁹⁸ L. Ondračka. *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 275.

⁹⁹ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 176.

¹⁰⁰ Srov. Gisbert Greshake, katolický teolog 20. stol., podle kterého si člověk po smrti nese zvnitřněnou tělesnost. O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 204.

3.4 Buddhismus

Buddhismus, jako další indická náboženská představa, vzniká v 5. stol. př. n. l. a je pojmenován podle svého zakladatele Buddha - „toho, kdo se probudil“, reálná postava Siddhárta Gautama, pocházejícího ze severní Indie.¹⁰¹

Dle buddhistických představ Buddha odmítá existenci duše. Je zde představa o ne - Já, an - átman. Átman podle Buddha pouze vytváří negativní, sobecké myšlenky, živí egoismus. Vše vzniká a zaniká; v takovémto světě nemůže existovat neměnná substance Já¹⁰². Otázka po existenci ne - Já patří mezi 10 nezodpovězených otázek, jejichž zodpovězení považoval Buddha za marnivé. Otázka na ně k ničemu není. Odpověď neničí touhu po rozkoších, nepřináší uklidnění, neodstraňuje žádostivost, nevede k nirváně.¹⁰³

3.5 Křesťanství

Starý zákon (SZ) nezná pojetí duše jako entity odlišné od těla, nenarazíme na výklad duše jako samostatného jsoučna. Pohled na člověka je ve Starém zákoně celistvý.¹⁰⁴ Duševní úkony jsou ve SZ připisovány funkci orgánů, které pak zastupují nitro člověka. To, co bychom mohli za výraz přibližující se slovu duše v našem smyslu slova označit, je hebrejský *nefeš*, v řeckém překladu jako *psýché*, v latině *anima*.¹⁰⁵ V hebrejštině ale tento aspekt není ničím odděleným od těla; je vyjádřením celého člověka. Člověk nemá duši, ale je duší. „Být duší tedy etymologicky znamená být bytostí, která si nevystačí sama se sebou, nýbrž je neustále “hladová”, toužící a lačnicí, odkázaná na to, co může její touhu

---

¹⁰¹ P. Williams. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. S. 188.

¹⁰² L. Ondračka: *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup, *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 304.

¹⁰³ J. Holba: *Buddhova nauka o ne-Já (an-átman)*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 308.

¹⁰⁴ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 179.

¹⁰⁵ Tamtéž.

utišit. Člověk jakožto duše nežije ze sebe samotného, nýbrž z toho, kdo mu život dává – a tím je Bůh.“¹⁰⁶ Nefěš je spojováno s dechem, udržuje život, živou bytost. Člověk je duší, ale nevystačí si sám se sebou, dechem je spojován s něčím, co ho přesahuje. Člověk žije z toho, co mu dává život, čímž je Bůh.¹⁰⁷ Duše není vlastnictvím člověka, ale výraz spojitosti s celým stvořením. Bůh neoživuje pouze duši, ale člověka celého. Proto je duše životem, oživeným tělem.

Religionista Ondřej Kolář poznamenává, že *duše* není čistě teologický pojem, ale je vždy spojován s filosofií doby. V osvícenství přichází kritika tradiční metafyziky, čímž se pojem z filosofického a vědeckého diskurzu začíná vytrácet.¹⁰⁸ „Duše ve starozákonním smyslu tedy není exkluzivním vlastnictvím člověka, nýbrž je právě výrazem jeho spjatosti s celým stvořením, které je stejně jako on ožívováno a opatrováno Bohem. Je třeba zdůraznit, že Bůh neoživuje v člověku určitou jeho část, kterou by bylo možné nazvat duší a která by díky tomu byla oživujícím principem těla. Celý člověk je Bohem ožívován, a proto je duší, tedy individuálním životem, oživeným tělem.“¹⁰⁹ V hebrejštině není rozdělení duše - tělo, duší se zde rozumí člověk. „Nelze říci, že člověk má duši; člověk je duše. Právě tak, z biblického hlediska, člověk je i tělo.“¹¹⁰

3.5.1 Stvořenost duše v křesťanství

Duše není věčná, není ani substancí boha. Přetrvání duše po smrti je čistě dobrá vůle Boží. Nesmrtelnost tedy není duši vlastní, ale je darem božím.¹¹¹ Duše jako Boží stvoření má počátek. Po odmítnutí převtělování a preexistence zůstaly dvě koncepce vzniku duše:

1. Traducianismus: duše vzniká aktem stvoření; mezi tělem a duší existuje pevné pouto.

---

¹⁰⁶ O. Kolář, *Nesmrtelnost a mezistav duše v současné eschatologii v německé jazykové oblasti*. Nepublikovaná disertační práce. Praha: ETF UK. 2006. S. 11.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 184.

¹⁰⁹ O. Kolář, *Nesmrtelnost a mezistav duše v současné eschatologii v německé jazykové oblasti*. Nepublikovaná disertační práce. Praha: ETF UK. 2006. S. 11.

¹¹⁰ C. Tresmontant. *Bible a antická tradice*. Praha: Vyšehrad. 1998. S. 90.

¹¹¹ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 186.

2. Kreacionismus: každou duši tvoří Bůh, plození tvoří pouze tělo; duše se zde více liší od těla, duše má duchovní povahu. Takové pojetí je dnes v západní církvi dominantní, v potaz bere celostní pohled na člověka¹¹²

Duše není božské povahy, její existence záleží na boží vůli.

3.5.2 Dualistické pojetí v křesťanství

Díky rozmachu kreacionismu (zhruba od 5. stol.) se uplatňuje i myšlenka oddělení duše od těla. Vzniká představa dominance nesmrtelné duše nad smrtelným tělem. Kolář uvádí, že Tomáš Akvinský se snaží postavit dualismu Augustina pomocí Aristotela¹¹³. Duši definuje jako formu těla, čímž vyzdvihuje jednotu člověka. Tělo je podmínkou uskutečnění duše; jsou k sobě pevně připoutáni. Jen po smrti existuje duše odděleně. Tato formule byla ve 14. století přijata v křesťanském světě jako závazná.¹¹⁴ Avšak Claude Tresmontant poznamenává, že dochází k záměně biblické dialektiky s platónským dualismem- biblický pojem těla *básár* neodpovídá platónskému *sóma* v případě pojmu *básár* mluvíme o jednotě těla a duše.¹¹⁵ Dle Tresmontanta Platón vytýká duši spojení s tělem. „Říká, že duše je ve vězení, že je v těle jako v hrobě.“¹¹⁶ Tohoto příkladu využívá Tresmontant pro podepření vlastní teze o tom, že člověk je sice dle jeho názoru složen z biochemických prvků a duše, ale jednotu je prvotní. „Celek tohoto prachu prvků a živé duše tvoří smyslovou skutečnost člověka. (...) Nemůžeme tedy říkat: člověk se skládá z duše a těla, nýbrž: živé tělo, jímž je člověk, je složeno z prachu organických prvků a duše, jež jim dává tvar.“¹¹⁷ Biblická antropologie tedy podle Tresmontanta nezná rozdělení člověka na tělo a duši.

---

¹¹² O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 190.

¹¹³ Tamtéž. S. 193.

¹¹⁴ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 194.

¹¹⁵ C. Tresmontant. *Bible a antická tradice*. S. 84.

¹¹⁶ Tamtéž. S. 85.

¹¹⁷ Tamtéž. S. 87.

3.5.3 Moderní pojetí křesťanství

Dnešní křesťanství pojmem duše chápe spíše určitou dimenzi lidské osoby, než nějakou vymezitelnou část člověka. Snaha o celistvý pohled je doposud zastíněna dualistickými koncepcemi. Dominuje odmítnutí existence samostatné duše; duševní život je vázán na tělesný.¹¹⁸

Podle zmiňovaného teologa Gisberta Greshaka duše během života zvnitřňuje hmotu. Tělo se obtiskuje do duše. Tělo duši tvaruje, trvale ji poznamenává. Duše tak po smrti zastupuje člověka celého.¹¹⁹ Jiný přístup navrhuje Karl Rahner¹²⁰, německý katolický kněz, který přichází s myšlenkou, že po smrti se duše stává kosmickou, svět se jí stává novým tělem. Celek světa tak obohatí o své zkušenosti a výsledek toho, co se naučila během svého života v hmotě. Po vzkříšení už nebude tělo zabraňovat její světovosti, k čemuž za pozemského života dochází.

S podobnou koncepcí přichází i Perre T. de Chardin. Podle jeho slov je moderní člověk posedlý potřebou odosobňovat - příčinu vidí v přílišném analyzování. Kvůli tomu člověku uniká celek a zůstávají mu jen vytrácející se části. Druhou příčinu de Chardin shledává v objevu hvězdného světa, kdy se vytrácí poměr mezi naší bytostí a poměrem světa kolem nás.¹²¹ „Zdá se, že zůstala jediná skutečnost, schopná pokrýt jak nepatrné, tak i obrovské, totiž energie, to všudypřítomné vlnící se cosi, odkud se všechno vynořuje a kam zase všechno zapadá jako do oceánu. Energie jako nový duch a nový bůh. Na konci světa je neosobní Omega, tak, jako na počátku neosobní Alfa.“¹²² Tím se tak Chardin dostává k myšlence, že jsme ztratili pojem o tom, co osoba vlastně je. Ego tedy podle jeho prognóz bude nadále ubývat, až nakonec zmizí. Rozpustí se v kolektivním a obecném jako v tom, co je ve světě skutečné a trvalé. Tedy nezměrnost vesmíru se sbíhá v každém z nás.¹²³ Budoucnost individuální lidské duše ústí do budoucnosti hyper-personální. Do bodu Omega.

---

¹¹⁸ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 197.

¹¹⁹ Tamtéž. S. 204.

¹²⁰ Tamtéž. S. 205.

¹²¹ P.T. de Chardin. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad. 1990. S. 214.

¹²² Tamtéž. S. 215.

¹²³ Tamtéž.

3.6 Duše, náboženství a věda

Přínos neurověd v oblasti věd humanitárních je podle historika umění Ladislava Kesnera nepochybný, obzvlášť pak ve filosofii myslí; v dnešní době se bez neurovědných poznatků humanitární vědec neobejde. Otázka dle Kasnera zní, zdali neurovědný výzkum lidské myslí, jako zdroje kulturních hodnot, je pro humanitního vědce zásadní.¹²⁴

Raymond Tallis, britský filosof a humanista, ve svém článku *Pátrání po bodu G: může Bůh sídlit v mozku?* polemizuje nad závěry ateistů, kteří považují význam náboženské víry za biologický, kteří považují náboženství za vlastnost lidského mozku. “Teismus je pro společenské tvory výhodný, protože podporuje solidaritu a spolupráci, čímž zvyšuje šanci na přenos genetické informace,”¹²⁵ zní dle Tallise názor ateistů. Jako příklad uvádí výzkum Sama Harrise, amerického filosofa a neurovědce, který je v současné době považován za nejvýznamnějšího představitele ateismu. Harris se ve svém výzkumu zaměřil na pozorování mozkové aktivity spojené s vírou. Ze závěru plyne mimo jiné i odpověď na otázku, proč náboženství přetrvává i v industriální společnosti. Dle výzkumníků kolem Samuela Harrise je to proto, že náboženství je “vedlejším produktem běžného fungování mozku. Lidé nepřijímají nepravděpodobné náboženské doktríny proto, že by měli snížený práh racionálního uvažování, ale proto, že tyto doktríny zapadají do jejich mechanismu uvažování. Náboženství je průvodním jevem všeobecné snahy vyvozovat závěry z vlastní zkušenosti a hledat logické vysvětlení toho, co nás obklopuje”¹²⁶ shrnuje Tallis výsledky Harissova výzkumu. Podle Tallise není zapotřebí skenování mozku k tomu, abychom přišli na to, že jsme bytosti hledající smysl a součástí toho je pak i představa Tvůrce smyslu. “Skenování mozku zkrátka nijak nepřispívá k pochopení náboženství”¹²⁷, uzavírá Tallis.

Co tedy Tallis Harrisovi a podobně smýšlejícím vytýká? Podle Tallise jde především o to, že snižováním hodnoty náboženské víry přináší i snižování hodnoty víry všeobecně, tedy i v nás. “Nezávislé na tom, je-li člověk ateista nebo

---

¹²⁴ L. Kesner. *Umění, mysl, neuroscientismus a humanitní vědy*. In: Kontexty. Brno: CDK, 2011, roč. 3., č. 6. S. 42.

¹²⁵ R. Tallis. *Pátrání po bodu G: může Bůh sídlit v mozku*. In: Kontexty. 2011, roč. 3., č. 6. S. 56.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

věřící, když naturalizujete jeden z nejvýznamnějších (v dobrém či špatném) a jedinečných projevů lidství, nemůže to přinést nic dobrého”¹²⁸ podotýká Tallis. Pokračuje tím, že všechna naturalizující tvrzení jsou reduktivní a nevysvětlují jádro problému.¹²⁹ Tallis svůj příspěvek uzavírá názorem, že idea Boha je reakcí na to, že svět dává nějaký smysl. “A tato reakce je tím více, nikoli méně fascinující, že nemá oporu v realitě a že Bůh z logiky věci nemůže existovat.”¹³⁰ Snizování idey Boha je dle Tallise znevažováním lidské jedinečnosti. Z tohoto důvodu se snaží o obhajobu víry proti neuro-evolučnímu redukcionismu, jeho hlavním nepřítelem je podle autora samotného redukcionistický naturalismus.¹³¹

Podobný tón, v jakém Tallis píše o obhajobě náboženství, můžeme přenést na obhajobu idey duše. Pakliže svoji představu podrobíme naturalistickému výzkumu, je více než pravděpodobné, že její existenci nijak exaktně neprokážeme. Ale oprostíme-li se od představy duše jako samostatné substance, ještě stále nám zbývá idea něčeho, co plně vyjadřuje projevy lidství a co jednoduše nelze redukovat na pouhý vedlejší biologický produkt. A člověk, jako bytost hledající smysl, dle našeho názoru úplné uspokojení v biologických závěrech nenajde.

---

¹²⁸ R. Tallis. *Pátrání po bodu G: může Bůh sídlit v mozku*. In: Kontexty. 2011, roč. 3., č. 6. S. 57.

¹²⁹ Tamtéž. S. 58.

¹³⁰ R. Tallis. *Pátrání po bodu G: může Bůh sídlit v mozku*. In: Kontexty. 2011, roč. 3., č. 6. S. 60.

¹³¹ Tamtéž.

4 Psychologické pojetí duše

Psychologie, z etymologického výkladu jako věda o duši, by se mohla zdát jako nejvhodnější kandidát na oblast, kde bychom se mohli o významu pojmu duše dozvědět nejvíce. Carl Gustav Jung dále uvádí, že „všechno, co se nedalo spatřit očima a ohmatat rukama, se stalo pochybným, ba co víc, získalo špatnou pověst, neboť to bylo podezřelé z metafyziky. Za vědecké a tím vůbec přípustné platilo jen to, co se buď dalo materiálně poznat, anebo odvodit ze smyslově vnímatelných příčin.“¹³²

Během 19. stol se začíná opouštět pojem duše a začíná se užívat pojmů jako vědomí či mysl, které používáme i dnes. Ale jak Jung uvádí, „Vědomí je tedy *conditio sine qua non* psychična, tj. duše sama. Z tohoto důvodu jsou moderní „psychologie bez duše“ psychologiemí vědomí, v nichž nevědomá psychika neexistuje.“¹³³ Psychologie „s duší“ předpokládá svět ducha, ale tato hypotéza podle Junga není o nic víc pravdivější, než svět hmoty.¹³⁴

Viktor Emanuel Frankl ve své knize *Lékařská péče o duši* vykládá svou terapeutickou metodu logoterapie, volně překládáno jako „lčba smyslem“ tedy terapii hledající smysl života „shora“, cesta „obnovení smyslu života a orientací na transcendingující hodnoty, které posilují vůli k životu a pomáhají reintegrovat osobnost.“¹³⁵ Frankl se snaží o nástin existence duchovní dimenze člověka, zároveň vykládá člověka jako celistvou bytost. Podle Frankla „dnes žijeme ve věku specialistů, ale ti nám poskytují pouze partikulární perspektivy a aspekty skutečnosti. Pro stromy výsledků bádání nevidí už badatel les skutečnosti. Výsledky bádání jsou však nejen partikulární, ale také disparátní, a proto je obtížné sloučit je do jednotného obrazu světa a člověka. (...). Ale nebezpečí nespočívá v tom, že se badatelé specializují, nýbrž v tom, že specialisté generalizují.“¹³⁶ Dle Frankla je zcela oprávněné tvrdit, že počítač sloučí jako model centrálního nervového systému. Jako mylné vidí tvrzení, že člověk není nic než počítač. „Člověk je computer. Ale zároveň nekonečně víc, než computer.“¹³⁷ Frankl odkazuje na vrstevnaté pojetí reality N. Hartmanna, který

---

¹³² C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 11.

¹³³ Tamtéž. S. 15.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ V. E. Frankl. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta. 1996. S. 233.

¹³⁶ Tamtéž. S. 31.

¹³⁷ V. E. Frankl. *Lékařská péče o duši*. S. 32.

rozlišuje jednotlivé vrstvy pro tělesno, duševno a duchovno. Za takového rozlišení dle Frankla plyne pluralismus věd, ale Frankl se táže, jak je to s jednotou člověka? Člověk je dle Frankla „jednota navzdory rozmanitosti. (...) Existuje antropologická jednota navzdory ontologickým diferencím mezi jednotlivými způsoby bytí.“¹³⁸ Kam tedy Frankl svými úvahami míří? Snaží se vymezit vůči redukcionismu. Pakliže je specificky lidské redukováno do rovin biologie a psychologie, pak je podle Frankla zobrazováno takovým způsobem, že si zobrazení odporují, čímž dostáváme rozdílné biologické a psychologické fenomény. Jednotu lidského bytí je pak dle Frankla třeba hledat ne v rovině, kam člověka promítáme, ale v rovině vyšší, specificky lidské.¹³⁹ Jako rovinu specificky lidského rozumím právě vrstvu duševní.

Pozitivisticky ovlivněný náhled považuje duši jako souhrn duševních pochodů, resp. o duši jako samostatné entitě neuvažuje vůbec, stejně jako behaviorismus, směr, který se orientuje pouze na pozorovatelné jevy (chování), odmítající pojmy vědomí a nevědomí.¹⁴⁰

Funkcionalistický přístup k psychologii, který prosazoval americký psycholog William James, se snaží odpoutat psychologii od metafyziky. Tady se od pojmu duše distancuje a zaměňuje jej za pojem mysli. Funkcionalismus se pak nesoustředí na obsahy myšlení, ale na jeho procesy; zajímá se tím, jak myslíme.¹⁴¹

Podle německého psychiatra Ernsta Kretschmera, který se zabýval vztahem mezi tělesnou stavbou a psychickými vlastnostmi, je duší nazýváno bezprostřední prožívání. Prožíváním spatřujeme dvě polaroty; póly ducha a hmoty, já a svět kolem nás; akt prožívání vycházející z duše (já) vůči světu kolem nás, prožívanému. Pojem duše ale chápe Kretschmer spíše jako terminus technicus.¹⁴²

Podle představitele psychologicko-filosofického vitalismu Hanse Adolfa Eduarda Driesche je důležitá otázka po smyslu našeho duševního života; co mu dodává hlubšího smyslu. Sám věřil v teologické aspekty duševního života, navrátil se k Aristotelovu pojmu entelechie. Ten považuje za nehmotný,

---

¹³⁸ V. E. Frankl. *Lékařská péče o duši*. S. 35.

¹³⁹ Tamtéž. S. 37.

¹⁴⁰ W. Brugger. *Filosofický slovník*. S. 122.

¹⁴¹ M. Polák. *Filosofie mysli*. Praha: Triton. 2013. S. 58.

¹⁴² M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 13.

metafyzický plán působící v živých organismech. Dle Driesche je třeba zavedení pojmu duše, „abychom pochopili smysl naší duševní činnosti, která je (...) nevědomě účelná.“¹⁴³

Dále podle Driesche starší filosofové neztotožňovali duši a vědomé já, ale o duševním se i přesto zmiňovali jako o vědomě prožívaném. Správně by tak mělo být, jak Driesch odkazuje k E. von Hartmannovi, německému filosofovi, který zavedl termín nevědomí jako metafyzickou kategorii, nevědomě-duševní. Duše je v takovém případě nevědomým základem vědomého prožívání.¹⁴⁴

Pojmem duše chápeme esenciální entitu, to, co mě dělá mnou. Duše jako nositelka jednotné identity člověka. Pevné jádro psychických funkcí. Nemateriální dimenze lidské osoby, nevymezitelná část člověka. Duše jako substanciální základ. Je označením pro celostnost a jednotu duševního života.¹⁴⁵

Vymezením pojmu duše se stavíme proti materialistickému redukcionismu pojímajícím duši jako „výron“ hmoty.¹⁴⁶ Carl G. Jung poznamenává, že stejně, jako neexistuje racionální úvaha, která by mohla hmotu plně popřít či prokázat, tak neexistuje podobná úvaha v případě ducha.¹⁴⁷ Dále Jung trefně poznamenává, že člověk, který odvozuje duševní jevy z funkce žláz, je uctíván davy svých posluchačů. Naopak člověk, který by před stejnými lidmi fyzikální jevy vysvětloval jako důsledek duševní emanace, ten bude považován za duševně chorého, ač jsou obě věty z hlediska logiky a metafyziky symbolicky stejné.¹⁴⁸ Svoji námitku Jung shrnuje slovy, že hmota je nám stejně neznámá, jako duch.¹⁴⁹

Pojmem duše se dle Ondřeje Koláře snažíme nahlédnout specificky lidské fenomény překračující oblast toho, co lze zkoumat empiricky¹⁵⁰. Profesor matematiky a teoretické fyziky Roger Penrose tuto oblast nazývá oblastí nevypočitatelného¹⁵¹, angl. *non-computability*, někdy používané *algoritmická*

---

¹⁴³ M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 13.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ W. Brugger. *Filosofický slovník*. S. 122.

¹⁴⁶ R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 205.

¹⁴⁷ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. S. 11.

¹⁴⁸ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. S. 12.

¹⁴⁹ Tamtéž. S. 14.

¹⁵⁰ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 205.

¹⁵¹ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S. 101.

nerozhodnutelnost. Anglický psycholog Nicolas Humphrey píše, že schopnosti duše (zaměřuje s pojmem vědomí), nemusí být žádné. Stačí, aby člověka motivovala, aby nás poháněla k úkonům, které provádíme. Aby pro člověka život nepozbýval smyslu.¹⁵²

5 Filosofické pojetí duše

V další části práce se budeme zabývat vymezením pojmu duše u dvou filosofů, René Descarta a Immanuela Kanta, jejichž přínos na poli filosofie považujeme za klíčový, nejen v dobovém chápání. Dále nahlédneme na problematiku duše (resp. mysli) tak, jak ho pobírá moderní filosofie.

5.1 Pojetí duše u Descarta

Dualistické pojetí Reného Descarta je pro vývoj evropského myšlení zásadní. René Descartes pojem duše ztotožňuje s pojmem mysli. Do popředí dává poznávací schopnost duše, kterou redukuje na *res cogitans*.¹⁵³ Její funkcí je myšlení, vůle a vědomí; duše je věcí myslící.¹⁵⁴ Mysl neboli duši, chápe zcela neprostorově a netělesně, naprosto odlišně od části tělesné, která je rozlehlou, avšak nemyslí.¹⁵⁵ Podle Descarta lidská podstata stojí na tom, že je věcí myslící. Jinými slovy bychom mohli dospět k závěru, dle Descartova pojetí, že jsme čistě jen duše, které jsou přidružovány s věcí rozlehlou, s tělem.

Duše a tělo jsou pro Descarta dvě rozlišené složky. „Má esence spočívá jen v tom, že jsem věc myslící. Mám snad (...) sice tělo, které je ke mně velmi těsně připojeno, ale na jedné straně mám jasnou a rozlišenou ideu sebe sama, nakolik jsem pouze věcí myslící, nikoliv rozlehlou, a na druhé straně rozlišenou ideu těla, nakolik je pouze věcí rozlehlou, nikoliv myslící. Je tedy jisté, že jsem

---

¹⁵² N. Humphrey. *Prach duše aneb kouzlo našeho vědomí*. S. 90.

¹⁵³ S. Komárek. *Tělo duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Praha: Academia. 2015. S. 16.

¹⁵⁴ N. Hunt. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál. 2008. S. 72.

¹⁵⁵ R. Descartes. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh. 1991 S. 111.

od svého těla opravdu odlišný a že mohu existovat bez něj.¹⁵⁶ Descartes píše, že vztah mezi duší a tělem není jako mezi lodníkem a lodí. Je to vztah pevnější, propletený.¹⁵⁷

Duše a tělo jsou tedy dvě svébytné substance, každá funguje zvlášť, avšak vzájemně na sebe působí. U člověka dochází k jejich propojení. Duše není ovlivňována všemi částmi těla, ale jen společným smyslem, malou částí v mozku- šišinkou.¹⁵⁸ Je ovšem třeba nahlédnout začlenění šišinky do celkového mechanismu. Fungování lidského těla stojí na principu soustavy nervů, které se z mozku rozvětvují do jednotlivých citlivých vláken. Jejich následné podráždění způsobí přenesení informace zpět do mozku, na šišince tak vzniká imprese. Tato imprese má v duši vyvolat myšlenku či vjem, při dlouhodobějším působení vzniká emoce čili vášně.¹⁵⁹

5.2 Pojetí duše u Kanta

Naše myšlení se podle Kanta vztahuje k Já, které označuje za předmět vnitřního smyslu. Toto myslící Já, které Kant nazývá duší, tato poslední substance k tomu, aby mohla být za substanci považována, potřebuje prvek trvalosti. Pakliže chceme z duše trvalost odvozovat, musíme přijmout fakt, že bude platit pouze pro zkušenost, ne mimo ni, jako věc o sobě. Trvalosti duše tak lze dosáhnout pouze během života, ne po její smrti.¹⁶⁰

Tímto výkladem se Kant vymezuje vůči nesmrtelné duši. K její existenci se staví stejně jako ke všem předmětům naší zkušenosti. Nikdy nedokážeme její existenci, která by byla sama o sobě, ale existuje pro nás empiricky, v rámci naší zkušenosti.¹⁶¹ „Empiricky mimo mne existuje to, co je nazíráno v prostoru; a protože prostor včetně všech jevů, které obsahuje, patří k představám, jejichž spojení podle zkušenostních zákonů dosahuje jejich objektivní pravdivosti, stejně tak jako dokazuje spojení jevů vnitřního smyslu skutečnosti mé duše

---

¹⁵⁶ R. Descartes. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh. 1991 S. 111.

¹⁵⁷ Tamtéž. S. 113.

¹⁵⁸ R. Descartes. *Meditace o první filosofii*. S. 121.

¹⁵⁹ O. Švec. Předmluva překladatele. In: R. Descartes. *Vášně duše*. Praha: Mladá fronta. 2002. S. 13-14. ISBN 80-204-0963-7

¹⁶⁰ I. Kant. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda. 1992 S. 101.

¹⁶¹ Tamtéž. S. 102.

(jako předmětu vnitřního smyslu), uvědomuji si prostřednictvím vnější zkušenosti skutečnost těles jako vnějších jevů v prostoru, stejně tak jako si uvědomuji prostřednictvím vnitřní zkušenosti existenci své duše v čase.¹⁶²

Podstata duše sama o sobě je nám podle Kanta stále neznámá. Dodává, že stejně jistě jako jsem já v čase, jsou i v rámci naší zkušenosti tělesa v prostoru; avšak na existenci obou zmiňovaných mimo naše myšlenky odpovídá záporně.¹⁶³

---

¹⁶² I. Kant. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda. 1992 S. 101.

¹⁶³ Tamtéž. S. 103.

5.3 Filosofie mysli

Od 19. století se pod vlivem vědeckého pojetí světa od pojmu duše ustupuje a je nahrazováno pojmem mysli. Mentální proces se tak odvrátil od individuálního pojetí a začal se zkoumat jako samostatný předmět.¹⁶⁴

Vzniká tak celá nová filosofická disciplína, filosofie mysli, která se problematikou mentálních stavů zabývá.¹⁶⁵ Filosofie mysli mimo jiné využívá poznatků moderních empirických věd.

Otázkou, kterou si klademe, zůstává, zdali termín duše je za pojem mysl zaměnitelný. Zdali se tímto krokem opět nevracíme k výchozímu problému, jímž je vyprázdnění a redukce. Zda je pojem mysli schopný postihnout celou škálu atributů, které obsahuje pojem duše. Zdali se tímto krokem nezapomíná na něco podstatného, co se klasičtí filosofové snažili ve svých pracích obsáhnout.

Nejzásadnější problém je podle amerického filosofa Johna Rogerse Searla skloubení mysli a univerza, mysli a těla. Na jedné straně o sobě člověk tvrdí, že je lidskou bytostí, jenže tato představa lze těžko skloubit s pojetím fyzického světa; světa složeného z fyzikálních částic. Kde se potom nachází naše vědomí? táže se Searle¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ M. Polák. *Filosofie mysli*. S. 19.

¹⁶⁵ Tamtéž. S. 17.

¹⁶⁶ J. Searle. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta. 1994. S. 13.

6 Duše a věda

Vědecké poznatky jsou zcela bez pochyby neodmyslitelných zdrojem našeho poznání. Současná věda s sebou přináší změny, které jdou napříč celou společností. Každým dnem se ve svém vývoji technika, medicína a další odvětví dostávají o krok dále. Tento fakt se nevyhýbá ani oblasti duševna, vhodněji ve vědeckém slovníku řečeno, oblasti psychologie. O tom, že naše mozkové pochody mají na svědomí neuronové spoje, není pochyb. Otázkou, kterou si nadále klademe, je to, připustíme-li, že fenomén duše je myslitelný, kam její stín ve světle vědy položit? Podle tradice se vědecké disciplíny dělí na humanitní a přírodní, přičemž v angličtině se slovo science u prvních zmiňovaných většinou vynechává a mluví se o „humanities“, oproti „natural science“.¹⁶⁷ „Prostor lidského poznání je rozdělen do dvou částí - jednou je příroda a druhou je lidská psychika, duše a kultura.“¹⁶⁸ Mezi těmito dvěma vědeckými tábory je propast, která se zatím nedaří překlenout. K. H. Popper a neurofyziolog J. C. Eccles po té, co se společně shodli na principiálním oddělení mozku a duše, zavedli pojem dvou světů: svět přírody a sním spojených přírodních věd a svět duše s vědami humanitními.¹⁶⁹ V další části představíme pouze zlomek vědeckých koncepcí, které se oblastí duševna zabývají.

Poté, co se ve světě ujala darwinovská evoluční teorie jako teorie výchozí, jsme podle Granta Gilletta, profesora biomedicínské etiky, nuceni, vědomě či nevědomě, se na formu dívat evoluční optikou; forma se pak pro nás stává biologickou specifikací¹⁷⁰. Přidat můžeme názor Richarda Swinburna, který říká, že fakt evoluce je evidentní; avšak člověk, který se vyvinul z opic a ty zase z primitivnějších zvířat, která se vyvinula z původních neživých atomů, které se před čtyřmi tisíci miliony let ustanovily do podoby dnešní Země, se od původních hor a řek diametrálně liší.

---

¹⁶⁷ O. Vinař. *Jeden svět nebo dva?* In: Kontexty. 6/2011. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. S. 61.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=724b639c-6314-461d-a642-7b001223ded5%40sessionmgr4003&vid=6&hid=4214&bdata=Jmxhbm9Y3M%3d#AN=ATLA0001768390&db=rft>. S. 168.

Swinburne pokračuje, že člověk a jiná zvířata mají myšlenky, city nebo dokáží sledovat své cíle. Ale není to jen fyzicko-chemická reakce, která by stejně tak mohla proběhnout na řece či kameni. Fyzicko-chemické reakce v mozku jsou zcela jiného rázu. Proces evoluce dal vzniknout bytosti, která je schopná myšlení, cítění, vnímání a především sebeuvědomění.¹⁷¹ Dle Swinburna jsme si však zároveň vědomi toho, že jsme účastni i ve světě myšlení a významů, které jsou pro přírodní vědy problematické.¹⁷²

Otázka podle Giletta zní, jak dát dohromady to, že jsme produkt biologické evoluce, bytosti z masa a kostí a bytosti podílející se na významovém světě?¹⁷³ Gillett odpovídá, že fenomén lidské duše leží v lidském světě. Duše podle Giletta dělá člověka člověkem. Duše je modem sama pro sebe; modem plnovýznamovým, morálním, je modem bytí.¹⁷⁴

Gillet ve svém článku píše, že evoluční základ lidské identity se pojí se světem logiky. Avšak zapomíná se, že člověk se dožaduje dobroty a pravdy ne kvůli příčině a následku, ale ve jménu hodnot. A právě lidské hodnoty, jak Gillett uvádí, jsou něčím odlišným od věcí vědecky popsatečných.¹⁷⁵

V našem moderním světě převládá vědecký pohled na věc. Člověk si žádá statistiky, čísla, grafy. Co není podloženo vědecky, ztrácí na vážnosti, jako by ani nebylo. Britský profesor sociologie Harry Collins se ve své knize *The Golem* k vědě vyjadřuje, že věda může přinést jak spoustu dobrého, tak stejně tolik špatného.¹⁷⁶ Věda podle Collinse přináší velké objevy, zároveň ale útočí na krásu a poetiku našeho vnímání okamžiku; jako kdyby stavěla antitezi ke kultuře. Věda mnohdy zapomíná vše kolem a sleduje svůj jediný cíl: užitek.¹⁷⁷

Dále podle Collinse přináší věda dva úhly pohledu: pro jednoho přináší technologický rozkvět, usnadnění běžného života, utváření celosvětově protkané sítě komunikace, pro druhé je věda zdrojem konfliktů a pohrom typu Černobyli.¹⁷⁸ Podle Collinse je pro vědu samu jeden z nejzávažnějších

---

¹⁷¹ R. Swinburne. *The evolution of the soul*, Oxford: Clarendon Press. 2007. S. 1.

¹⁷² G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. S. 165.

¹⁷³ Tamtéž. S. 166.

¹⁷⁴ G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. S. 177.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ H. Collins, T. Pinch. *The Golem: What you should know about science*. Oxford: Oxford University Press. 2013. 2.vyd. s. l.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Tamtéž.

problémů, že běžný občan zapomíná na to, že vědec je také jen člověk. Není bohem ani šarlatánem; je expertem ve své oblasti.¹⁷⁹ Proto by se neměla role vědy ani zatracovat, ani zbožšťovat.

Vědecký důkaz, podle našeho názoru, je jediný empiricky platný a nezpochybnitelný, avšak není jediným v rámci široké palety pohledů, jak svět nahlížet. Že zatím nemáme technologické možnosti, jak nějakou oblast prokázat či vyvrátit ještě neznamena, že neexistuje.

Uveďme ještě jeden názor z filosofie vědy. Bruno Latour se ve své knize *The Pasteurization of France* ptá: „Existovaly mikroby před Pasteurem? Z praktického hlediska, říkám praktického, ne teoretického, neexistovaly.“¹⁸⁰ Dle Latoura Pasteur zcela jistě mikroby nevynalezl, pouze je na základě jistých laboratorních kroků učinil rozpoznatelnými.¹⁸¹ Mikroby existovaly i před Pasteurem, avšak důkazy o jejich existenci chyběly. Stejně tak můžeme uvažovat i o duši. Že její přítomnost nebyla doposud vědecky prokázána neznamena, že tato idea je nesmyslná. Otázkou, kterou si ovšem klademe je, zdali její vědecká existence je vůbec nutná?

Jako další příklad uvádíme i představu anglického matematika, fyzika a filosofa vědy Rogera Penrose z konce 90. let, která se snaží najít prostor pro duši v rámci uznávaných fyzikálních koncepcí. Penrosův pohled by se z dnešního hlediska mohl zdát již překonaným, avšak stejně tak, jak jeho názor nemůžeme vyvrátit, nelze ho ani potvrdit. Roger Penrose přichází s tvrzením, podle něhož převládá názor, že veškeré vědecké vysvětlení lze převést do tvaru vhodného pro počítač. Penrose ale namítá, že tomu tak není. Počítač postrádá lidské atributy, které Penrose v tomto případě nazývá *vhledem*.¹⁸² Vědomí je něco specificky lidského pro živé bytosti a nemůže být simulováno počítačem¹⁸³.

Pokračuje tím, že matematické porozumění není čistě výpočetní věc. Uvažuje platonský svět, do kterého máme přístup (dokazuje na dětském

---

¹⁷⁹H. Collins, T. Pinch. *The Golem: What you should know about science*. S. 143.

¹⁸⁰B. Latour. *The Pasteurization of France*. Harvard: Harvard University Press. 1993. S. 80.

¹⁸¹Tamtéž.

¹⁸²R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S. 90. (Penrose ukazuje na snadném šachovém tahu, že člověk za vhodného postavení šachových figurek dokáže jedním tahem udělat šach-mat, zatímco dokonale sestavený počítač daný krok neprohlédne a pokračuje krokem jiným, který mu výhru nepřinese, ale zcela naopak.)

¹⁸³Tamtéž.

porozumění přirozených čísel, pozn. V. E. ¹⁸⁴). Díky tomuto vhledu máme schopnost „být si vědom věci“.¹⁸⁵ Podle Penrose neexistuje hraniční rozdíl matematického porozumění a porozumění ostatního.¹⁸⁶

Sám Penrose si klade otázku, zdali skutečně existuje svět platonských pojmů? A jaká naše schopnost nám umožňuje navázat s těmito idejemi kontakt? Penrose si sám odpovídá, že kontakt zprostředkuje duše. Toto ale nemůže být vysvětleno pomocí výpočtu a kvůli provázanosti matematiky a fyziky ani fyzikálně.¹⁸⁷

Jedno z možných míst, kam naši pozornost v rámci prostoru, kde by se mohlo prokázat „duševno jako fundamentální jsoucnost“¹⁸⁸, je podle Penrose existence teorie mezi klasickou a kvantovou úrovní fyziky.¹⁸⁹ Toto místo označuje jako *nevypočitatelnost* (angl. *non-computability*).¹⁹⁰

Roger Penrose podotýká, že nemáme důkazy o tom, že by existovalo duševno oddělené od nervového systému. Říká, že pokud existuje mysl, která by byla zcela vnější tělu, lze stěží pochopit, proč je tolik atributů, které lze spojit s fyzickým mozkiem.¹⁹¹ Avšak Penrose stále zastává názor, že existence duševna je v přírodě nezbytná.¹⁹²

Abychom neulpívali pouze na jednom tvrzení; velkým oponentem Penrosova názoru na existenci platonského světa idejí je Stephen Hawking, který se prohlašuje za přesvědčeného redukcionistu. Jediné poplatné je podle něj držet se výsledků pozorování.¹⁹³ Podle Hawkinga „Vědomí není kvalita, kterou by bylo možné měřit zvenčí. (...) Raději hovořím o inteligenci, neboť takovou kvalitu můžeme změřit zvnějšku.“¹⁹⁴ Dalším z řad kritiků fenoménu duše můžeme zmínit Daniela C. Dennetta. Podle jeho slov není důvod bojovat za myšlenky, které považují mysl za záhadnou a nefyzikální látku. Předkové

---

¹⁸⁴ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. S. 100.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž. S. 101.

¹⁸⁷ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. S. 107.

¹⁸⁸ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. S. 142.

¹⁸⁹ Penrose vychází z doposud neznámé, ale předpokládané procedury nazývané objektivní redukce (OR), která je aplikovatelná na prostoročasovou geometrii. K OR dochází díky zakřivení prostoročasu. OR jako nutný předpoklad pro výklad vědomí. Tamtéž, s. 76.

¹⁹⁰ Tamtéž. S. 90.

¹⁹¹ Tamtéž. S. 122.

¹⁹² Tamtéž. S. 142.

¹⁹³ Tamtéž. S. 136.

¹⁹⁴ Tamtéž. S. 138.

člověka, makromolekulární částice, se postupně vyvinuly v jednoduché buňky a ty zase v buňky složené. Mysl takové buňky ještě zdaleka neměla, avšak měla schopnost chránit a opravovat sama sebe. Aristoteles podle Dannetta tuto schopnost pojmenoval jako vegetativní duše. Podle Dannetta ovšem vegetativní duše není věc, nýbrž princip organizace. Tato organizace je výsledkem přirozeného výběru. Stejně jako v rostlinách funguje systém organizace, tak funguje u ostatních živočichů, avšak na mnohem vyšší úrovni. Ač se snažíme tyto jednotlivé systémy oddělovat od mysli, při bližším zkoumání zjišťujeme, že nižší vegetativní fungování je myslí velice podobné, domnívá se Dannett.¹⁹⁵

Jak bylo zmiňováno výše, mezi světy humanitních a přírodních věd existuje propast. Tu se ovšem snaží přemostit psychiatr Oldřich Vinař, zakladatel české psychofarmakologie. Ve svém článku *Jeden svět, nebo dva?* píše, že společně se obě větve věd střetávají ve světě třetím, ve světě informací. Podle Vinaře je to svět kultury, produktů lidské činnosti. Dle jeho názoru je oním mostem jazyk. „Humanitní obory pracují s introspekci a verbální komunikací. Jejich metody jsou tak odlišné od elektroencefalografie a funkční magnetické rezonance, že odborníci v humanitních vědách pojmenovávají předmět svého zkoumání duše, duševní činnost, zatímco přírodovědci zkoumají mozek a jeho činnost.“¹⁹⁶ Duši, psychickou nebo duševní činnost, Vinař definuje jako část mozku, která umožňuje sebereflexi. Může popisovat sebe sama, uvědomujeme si ji. A abychom se přesvědčili, že něco vědomé je, je to třeba dle Vinaře vyjádřit slovy. Tato vědomá část zahrnuje zhruba pouhých 3-5% nervové aktivity mozku. Se zbylou částí je pak v těsném propojení. Vinař uzavírá svůj článek slovy: „Nezbývá mi, než být brutálně jednoznačný. „Duše“ je aktivita lidského mozku, kterou se nám nikdy nepodaří spolehlivě a beze zbytku přeložit do slov.“¹⁹⁷

Richard Dawkins se ve své knize *Boží blud* vyjadřuje k náboženství, které je jeho slovy z pohledu evoluční psychologie považováno za psychologický vedlejší produkt. Je výsledkem minutí se cílů u několika oddílů mozku. Dawkins uvádí názor psychologa Paula Blooma, podle kterého děti přirozeně inklinují k dualistické teorii mysli. Výsledkem je pak podle Blooma právě

---

¹⁹⁵ D. Dannett. *Druhy mysli*. Praha: Academia. 2004. S.32-33. ISBN 80-200-1177-3.

¹⁹⁶ O. Vinař. *Jeden svět nebo dva?* S. 61.

¹⁹⁷ Tamtéž. S. 72.

náboženství. Člověk je tedy přirozeně dualista, věří v existenci mysli a hmoty.¹⁹⁸ Dawkins sám sebe ovšem považuje za striktního monistu. Jak ale sám dodává, jeho přesvědčení by dle Bloomovi interpretace vyznělo tak, že je monistou pouze díky intelektuálnímu zaměření. Od přirozenosti je tak podle Bloomova výkladu dualistou i Dawkins. Dualismus je sklon zabudovaný v mozku, usuzuje Bloom.¹⁹⁹ Dawkins se domnívá, že stejně tak, jako jsme přirození dualisté, jsme i přirození teologové. A tyto dva předpoklady jsou hlavními podmínkami pro uznání náboženství. „Vrozený dualismus nás připravuje k tomu, abychom spíše věřili na „duši“, která obývá naše tělo, než aby byla jeho nedílnou součástí. Lze si pak snadno představit, že takový odhmotněný duch se po smrti těla přesune někam jinam. Také si snadno můžeme představit existenci boha jako čistého ducha, který není vynořivší se z vlastní složité látky, ale existuje nezávisle na ní.“²⁰⁰

Kromě zmiňovaných bychom našli bezpočet dalších oponentů proti ideji duševna jako jsoucna. Případně těch, kteří se drží slov Ludviga Wittgensteina, „O čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet“²⁰¹. Jak ale uvádí slovenská filosofka Danica Slouková, tímto jsou všechny nelogické či nevědecké pojmy odsunuty jako netematizované suplementy.²⁰²

---

¹⁹⁸ R. Dawkins. *Boží blud*. Praha: Academia. 2009. S. 205. ISBN 978-80-200-1698-0.

¹⁹⁹ Tamtéž. S. 206.

²⁰⁰ Tamtéž. S. 207.

²⁰¹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatuslogico-philosophicus*. Vyd. 1. Překlad Petr Glombíček. Praha: OIKOYMENH, 2007. S. 173.

²⁰² D. SLOUKOVÁ, *O čem nelze mlčet, o tom nutno mluvit*. [online]. 2002. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <https://filosofia.cz/files/publikace/mluvit.doc>. S. 8

7 Závěr

V této práci jsme se pokusili načrtnout všemožná pojetí pojmu, napříč filosofickými, psychologickými a náboženskými přístupy. Nicméně se domníváme, že jsme obsah pojmu zcela nevyčerpali a otázkou zůstává, zdali vyčerpatelný je. Stále ale zůstáváme optimisty a společně s Rogerem Penrosem věříme ve sféru, kde by se snad duše, duševno jako jsoucno mohlo nacházet; jeho slovy pojmenovanou jako sféru nevypočitatelného.

Ať se jeví závěr jako nezdařený, není tomu tak. Na předešlých několika stránkách jsme pojednali o něčem, čehož existence je pochybná, avšak důkazy k popření tohoto neidentifikovatelného jsou stejné povahy.

Jak jsme ukázali, nejsvobodněji se pojem duše pohybuje ve sféře umělecké. Zde se věci nedají redukovat na jednotliviny exaktní povahy. Umění, věc specificky lidská, má tedy pravděpodobně shodné atributy jako zmiňovaná jiná sféra, rovněž specificky lidská, sféra duševní.

Svou pozornost tedy nejspíše musíme obrátit z roviny vědecké a exaktní do roviny iracionální a intuitivní. Věřím v to, že za chemickými a fyzikálními procesy v mozku se skrývá síla, která je přeci jen pro lidskou bytost rozhodující. Síla duše, která ukrývá moudrost čtyři tisíce miliónů let starou; na kterou člověk se svou dva a půlmilionu let trvající historií nestačí.

Vymezení pojetí duše nevede k jednoznačným argumentům a závěrům. Snaha o rekonstrukci obsahu pojmu má spíše dekonstruktivní charakter, avšak slovy Ondřeje Koláře jde o snahu dokázat, že existence duše je myslitelná a že není zcela nesmyslná.²⁰³

---

²⁰³ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. S. 206.

8 Résumé

The main aim of this thesis is to show that a concept of *soul* has got its validity among other philosophical notions. Our objective is to bring evidence for the approach towards the notion of soul as a completely valuable concept even in modern technocratic, scientifically oriented world.

In the first part of our analysis we have introduced certain examples of etymological origins of the notion and we compared the usage of the notion in East and West philosophical approaches. In the next part we have outlined conceptions of the most significant philosophers of soul, Descartes and Kant. We have also presented a modern philosophical concept – philosophy of mind – and its approach towards the notion of soul.

In the fourth chapter we have described the phenomenon of the soul in terms of psychology; in the following part we have tried to prove that the real existence of the soul is at least non-impossible. The last part was dedicated to the soul in the realm of art.

Our conclusions prove that the phenomenon of the soul is impossible to reject. Because if it was rejected, we would lose one of the special attributes of the human existence. Even if the real existence of the soul cannot be scientifically proved, we should not forget about soul as a phenomenon, which makes our being specifically humane.

9 Seznam použité literatury a pramenů

ARISTOTELÉS. *O duši*. 2. vyd. Praha: P. Rezek, 1995. ISBN 80-901796-4-9.

BARTOŠ, Hynek. *Očima lékaře: studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše-tělo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2006. ISBN 80-86818-35-7.

BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X.

CASSIRER, Ernst. *Filosofie symbolických forem*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-11-9.

COLLINS, Harry, TrevorPinch. *The Golem What You ShouldKnowAbout Science*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge UnivPr, 2012. ISBN 1107604656.

ČAPEK, Josef. *Kulhavý poutník: (co jsem na světě uviděl)*. 8. vyd. Praha: Československý spisovatel. 1967.

DANNETT, Daniel. *Druhy myslí*. Praha: Academia. 2004. ISBN 80-200-1177-3.

DAWKINS, Richard. *Boží blud*. Praha: Academia. 2009. ISBN 978-80-200-1698-0

DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-036-X.

FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 1996. ISBN 80-85319-50-0.

CHARDIN, Pierre Teilhard de. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad. 1990. ISBN 80-7021-043-5

CHLUP, Radek (ed.). *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Vyd. 1. Praha: DharmaGaia, 2007. Svět archaických kultur, sv. 2. ISBN 978-80-86685-82-3.

HUMPHREY, Nicholas. *Prach duše, aneb, Kouzlo našeho vědomí*. Vyd. 1. Praha: Dybbuk, 2012. ISBN 978-80-7438-072-3.

HUNT, Morton M. *Dějiny psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-814-2.

JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Vyd. 1. Překlad Karel Plocek. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-087-X.

KANDINSKY, Wassily. *O duchovnosti v umění*. Vyd. 2. Praha: Triáda, 2009. ISBN 978-80-87256-08-4.

KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2., upr.vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0310-2.

KESNER, Ladislav. *Umění, mysl, neuroscientismus a humanitní vědy*. In: Kontexty. Brno: CDK, 2011, roč. 3., č. 6. ISSN 1803-6988.

KOMÁREK, Stanislav. *Tělo, duše a jejich spasení, aneb, Kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2371-1.

LATOURE, Bruno. *The Pasteurization of France*. Harvard: Harvard University Press. 1993. ISBN 9780674657618.

NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3.

PARTRIDGE, Christopher H (ed.). *Lexikon světových náboženství*. V Praze: Slovart, 2006. ISBN 80-7209-796-2.

PATOČKA, J. *Aristoteles: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad. 1994. ISBN 80-7021-067-2.

PENROSE, Roger a M LONGAIR. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0780-4.

PLATÓN. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994. 3.vyd. ISBN 80-85241-36-6.

PLATÓN. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 4. vyd.. ISBN 80-85241-33-1.

POLÁK, Michal. *Filosofie myslí*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-742-2.

RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I.: starověk a středověk*. Praha: Votobia. 1998. ISBN 80-7220-063-1.

SEARLE, John R. *Mysl, mozek a věda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0509-7

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 978-80-7195-206-0.

SWINBURNE, Richard. *The evolution of the soul*. Oxford: Clarendon Press, 2007. ISBN 978-0-19-823698-6.

ŠPINKA, Štěpán. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. ISBN 978-80-7298-390-2.

TALLIS, Raymond. *Pátrání po bodu G: může Bůh sídlit v mozku?*. In: Kontexty. Brno: CDK, 2011, roč. 3., č. 6. ISSN 1803-6988.

TRESMONTANT, Claude. *Bible a antická tradice*. Praha: Vyšehrad. 1998. ISBN 80-7021-270-5.

TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby: filozoficko-teologický slovník*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal. 2004. ISBN 80-86598-94-2.

VINAŘ, Oldřich. *Jeden svět nebo dva?* In: Kontexty. Brno: CDK, 2011, roč. 3., č. 6. ISSN 1803-6988.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatuslogico-philosophicus*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-284-4.

Elektronické zdroje:

GILLETTE, Grant. *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=724b639c-6314-461d-a642-7b001223ded5%40sessionmgr4003&vid=6&hid=4214&bdata=Jmxhbm9Y3M%3d#AN=ATLA0001768390&db=rfh> ISSN 0588-3237.

HENKE, Roland . Seele. In: Philosophie-wörterbuch [online]. Stuttgart: utb GmbH. [cit. 16/06/2016]. Dostupné z: http://www.philosophie-wörterbuch.de/online-wörterbuch/?tx_gbwphilosophie_main%5Baction%5D=show&tx_gbwphilosophie_main%5Bcontroller%5D=Lexicon&tx_gbwphilosophie_main%5Bentry%5D=804&cHash=28c7d4e3c751c10fac10bf0cb52bbff0.

SLOUKOVÁ, Danica, *O čem nelze mlčet, o tom nutno mluvit*. [online]. 2002. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <https://filosofia.cz/files/publikace/mluvit.doc>

10 Přílohy

Seznam příloh a obrázků:

Tabulka č. 1- Původ slova duše (str. 4)

Tabulka č. 2- Pojetí duše dle Ernsta Abrahama (str. 7)

Tabulka č. 3- Platónovo rozdělení duše na složku racionální a iracionální (str. 9)

Tabulka č. 1- Původ slova duše

jazyk		překlad	duše
němčina			Die Seele
angličtina			soul
gótština	us-anan	vydechnout (německy aus-atmen)	saiwala
starogermánština			saiwalo
arabština	rih	vítr	ruh
řečtina	psýchó	dýchat	psýché
čeština	dech		duše

Tabulka č. 1

Tabulka č. 2- Pojetí duše dle Ernsta Abrahama

duše volná		duše
duše tělesná	životní duše osobnostní duše	

Tabulka č. 2

Tabulka č. 3- Platónovo rozdělení duše na složku racionální a iracionální

racionální duše	rozum, božský prvek v člověku, vztahuje se k pravé skutečnosti
iracionální duše	emoce, vjemy, tužby, psychické stavy

Tabulka č. 3